

Hogy hol tartunk e téren? Számottevő-e a magyar kutatási eredmények megjelenése és visszhangja nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi folyóiratokban, kiadványokban, vagy mondjuk milyen a meritokrácián alapuló részvételünk és szerepünk nemzetközi szakmai szervezetekben, megjelenésünk rangos konferenciákon, sikerünk európai uniós pályázatokon?²⁰ Erre nézve a magyar tudományról rendszeresen összképet adó akadémiai beszámolókra utalunk (URL5).

A kifelé és befelé nyitottság és mozgás országunk határán át is létezik. Biztosan aszimmetrikus: többen mennek, többnyire véglegesen külföldre, mint külföldiek hozzá. Ha az Akadémia kb. kétszáz külső (azaz magát magyarnak valló) tagját nézzük, legalább felük itthon kezdte karrierjét, és cserélt

hazát, ha szívet nem is feltétlenül. Jóval kevesebben érkeztek hozzánk véglegesen. (A szomszédos országokból áttelepült magyar tudósok külön csoportot képeznek.)

De az oktatás tekintetében is egyre nyitottabb a pálya: fiataljaink nagy számban tanulnak kiváló külföldi egyetemeken, akár részidős formában (például Tempus-, Erasmus-csereprogramok), akár teljes képzésben. Keresettek a magyar doktoranduszok, posztdoktorok, ugyanakkor egyre növekvő számban tanulnak nálunk külföldi fiatalok, az orvosi szakmákban (több ok következtében) már kifejezetten sokan. E téren egy átfogó kitekintéshez – adatokkal és okokkal – egy másik tanulmányra van, volna szükség.

Tennivalónk – tudományt művelőknek, alkalmazóknak és támogatóknak – még bőven van.

Kulcsszavak: *PhD doktori fokozat, habilitáció, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB), Hungarian Academic Career*

URL2: <http://tinyurl.com/hlnbusd>

URL3: http://mta.hu/mta_tagjai

URL4: www.doktori.hu

URL5: www.mta.hu

URL6: <http://tinyurl.com/zecdlke>

URL7: Mihály György: PhD fokozatok nyomában –

<http://tinyurl.com/gr3ldp6>

URL8: <http://tinyurl.com/jggi6u5>

URL9: http://mta.hu/mta_doktorai

URL10: <http://tinyurl.com/ztf6utro>

IRODALOM

Bazsa György (2015): Tudományegyetemeink díszdoktorai. *Debreceni Szemle*. 22, 145–160 • <http://tinyurl.com/j66x4mm>

Rszkető Petra – Váradi Balázs (2003): Elöl-hátul doktor. A tudományos címek mai rendszerének kialakulása. In: Kovács János Máttyás (szerk.): *Zárva várni Nyugatra*. Budapest: Sík, 313–346. • <http://ketezer.hu/2002/05/elol-hatul-doktor/>

URL1: <http://tinyurl.com/hylwlr0>

VAN-E SZAMÁRLÉTRA A TUDOMÁNY MENNYORSZÁGÁBA?

Vámos Tibor

az MTA rendes tagja
vamos@sztaki.hu

Ahogy vesszük! Ha végigtekintünk a sok, magára sokat adó ország akadémiainak taglistáin, a csípősebb kritikusok sok mindenféle számárlétrát regisztrálhat. Ki-kinek a barátsága, rokonsága, lekötelezettsége és lekötelezési szándéka révén lett kiválasztott, hányan voltak a politika kegyeltjei, hányan egyéb méltóságuk, egyházi rangjuk, főnemesi címük révén lettek akadémikusok, hányan lettek a tudománytörténet joggal elfelejtett ismeretlenjei, és mindezekkel szemben hányan voltak a tudományos haladás olyan lángeszű nagyjai, akik sohasem kerültek a kiválasztottak közé.

A józan megalkuvó minderre azzal a rétegstatisztikával válaszolhat, hogy az akadémiaikban a társadalom mindenféle csoportját tekintve általában igen magas volt a szellemi színvonal, magasabb, mint a többi csoport átlaga.

Az osztályozásokra és szabályozásokra beállított illetékesek, akadémiaikon belül és kívül, mindezt jogosan bírálva bonyolult és szerintünk objektív mércéket és létrákat (most kerülöm a jobb sorsra érdemes csacsikat) konstruáltak a csalhatatlan kiválasztás biztosítására. Ezek megítélése is csatlakozik a józan megalkuvó nézeteihez: a mércék a maguk átlagában bizonyosan javítanak a szarvas (másik érdemes állat!) hibák és visszaélések

elkerülésében, de mint minden átlagokkal dolgozó rendszer, sokszor éppen a rendkívülit, azaz a tudományban a zseniszerűséget szűri ki, és valóban jól járható létrát szolgáltat az igyekvő középservezetnek.

Mint mindenre, arra is van példa, hogy igazi, korszakalkotó géniuszok kettes és hármas ugrásokkal termettek a kisebb szellemek számára méretezett létrák tetején.

Mindez számomra azt sugallja, hogy a pontozások és szabályozások regulázása nem anatómára ítélt valami, lehet valóban hasznos szűrő is, főleg ha *cum grano salis*, megfelelő értelemmel használják, és megengedi ezt a megfelelő értelmet az értelem jegyében, de nagyon másodrendű abban a bonyolult, nem szabályszerű szférában, amelyben a tudomány haladhat.

Nascitur; születik. A tudományokat megforgató (paradigmaváltó?) nagy személyiségek nagy képességekkel születnek, ebben nincs kivétel, de van hozzá sok példa, amikor a született tehetség nem tud érvényesülni, akár belső, akár külső körülmények hatására. A képességeket lehet fokozni, ápolni, de nélkülük semmi nagyság sem *születik*.

A nagy fordulatok azonban nemcsak egy legendákkal övezhető óriáshoz fűződnek, hanem esetleg hosszan érlelődő, de viszonylag hirtelen felszínre törő kultúrákkal és ezekhez

kapcsolt kulturális változásokkal, amelyek a kortársak számára lehetnek alig észrevehetőek, de túllihegett nagy hullámok is. A későbbi korok elemzőinek gazdag anyag ezek felfedezése, helyre rendezése. A nagy tehetségek ügye fontos és sokat tárgyalt téma, de szerintem csak annyiban tartozik a feltett kérdés körébe, hogy a minősítési rendszereknek nem szabad ezeket bürokratikus, a szűrkeségeket védő eszközökkel elgáncsolni. Ilyen kivételek viszont ritkák, ha alaposabban megvizsgáljuk, egy-egy évszázadban és egy-egy nagy, átfogó területen is legfeljebb tíz körüli nevet idézhetünk, akár a jó irányú, akár a tehetségpusztító példákat sorolhatjuk.

Ami erősebben függ tőlünk, és amire a hangsúlyt fektetni érdemes, az az előbbieken körülírt tömeghatás. Ez annál is inkább fontossá vált, ahogy a tudomány társadalmi tevékenység lett, bár ennek is sorolhatjuk elődeit, a történelem nagy szellemi központjainak példáit, azok kisugárzó és képességeket vonzó fókuszait.

Újra a feltett kérdés felé fordulva: jó-e a minősítési rendszer ezeknek a fókuszoknak, vagy gátja? Emeli-e a minőséget, vagy leszorítja a szorgos és törekvő (a szó jobb, vagy rosszabb értelmét használva) szűrkeség felé?

Személyes válaszom, mint minden sokféle hatású és nagyszámú jelenséggel kapcsolatban, a statisztikára utal. Ha erre támaszkodunk, bátran állíthatjuk, hogy a minősítési rendszerek többségükben hasznos szűrők, ésszerű ösztönzők és sokkal kevésbé jó képességű és jó feladatokat végző emberek gátjai, félreorientáló mechanizmusai. A tudományokban eredményekkel kell bizonyítani, ezeket dokumentálni kell, és közre kell adni. Ezek a feladatok szerves részei magának a tudományművelésnek, lépcsői a fokozatoknak. Akik ebben gyengébbek, azokat egyrészt

nevelni kell arra, hogy ezt a képességet is el-sajátítsák, akiknél ez valamilyen gátlás miatt nem megy, a tudományos közösség feladata, hogy támogatást adjon. Így minősül a tanári, vezetői réteg és az egész kollektíva is.

Mindezek miatt nem tartom nagyon fontosnak a minősítési rendszerek javíthatóságát, bár bizonyosan az sem elhanyagolható. Lényeges viszont, hogy ez a rendszer mindenben megfeleljen a minősítési rendszerek általános bevett nemzetközi normáinak, hiszen ez feltétele a tudomány nagy, nemzetközi mozgásában való részvételnek.

A rendszer alapjai pedig évszázadokon keresztül csiszolódtak.

A tudományos fokozatok megvédésének rítusa sok évszázados szép és bölcs teológiai és jogi gyakorlat példáján alakult, amit különböző fokozatú doktori eljárásaink még nevükben és a szereplők ülésrendjében is szépen őriznek. Ami így alakult, az evolúciós megfontolásaink sugallatára is, alapvető ellentétek hiányában, megbecsülendő.

A *nascitur* után tehát a *coletur* problémája az izgalmas. Néhány ismert tényezőt nevezek meg: a tudományos tevékenység szabadságát, a középfokú képzés jelentőségét, ebben kiemelve a tanárét, és harmadiknak a *Wanderjahre* fontosságát. Ezekhez kapcsolódnak a generációs és a nemekkel jelzett (*gender*) ügyek.

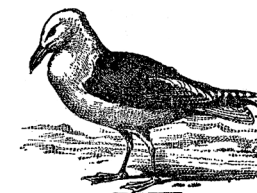
Az első már Platón és Arisztotelész életútjából is tanulható, ha már kerülhetjük a huszadik század tragikus magyar tapasztalatait. Itt és most, a huszonegyedikre, az Akadémia megmaradását és függetlenségét húznám alá.

A második szépen leszűrhető sikeres kutatóink vallomásait pályaválasztásuk gyökereiről. Majdnem mind megnevezik azt az általában középiskolai tanárt, aki a szakmát megkedveltette, a tehetség irányait észrevette,

és az indulást támogatta. Idézgetjük az ötvösi kollégiumpéldát és a finnt a tanárok megbecsüléséről és követelményeiről. Kevesebbszer szólunk az egyéniségcentrikusságról, a szabályszerűségek meghaladásáról.

A harmadik a vándorévek ősi hagyománya. Majdnem minden alkotó pályájának döntő fordulata volt az aktuális szellemi centrum élménye, Athén, Córdoba, Firenze, Párizs, az angol egyetemek, Göttingen, az MIT vagy a Stanford, és néhány hasonlóan nagy példa. Az itt tapasztalt szellem, az itt tanult munkastílus és az itt alakult barátságok, kapcsolatok a további kutatói évtizedek sorsdöntő alapjai.

Ezekhez a mai globális világban az elérés lehetősége és annak pénzbeli támogatása hatalmasabb, mint bármikor korábban, per-se a verseny is nagyobb. Az előkészítés, felkészítés, kiválasztás támogatható jóindulatú bürokráciákkal is, de a jó értelemben vett személytől függés általában meghatározó, szép feladata a már befutott pályán állóknak. Tanulságos a hálózati adatbázisok kutató-profil struktúrájában azok felsorolása, akikre elődökként, tanárokként, forrásként támaszkodtak, és azoké, akik a szárnyaik alatt tanul-tak meg repülni.

Általános jelenség, hogy a nagy és új gondolatok fiatal korban, a szellemi érés szabadságában születnek, a legtöbb géniusz is ezeket a fiatal kori áttöréseket viszi tovább életművében. Ennek a fiatal kornak a határai, életviszonyai és értékrendjei éppúgy hatalmas változásokon mennek át, mint a társadalom egészének jellegzetességei. Úgy tűnik, hogy ezekre alakulnak a jó válaszok, a problémakör azonban éppen folyékonyasága miatt állandóan és tudatosan napirenden tartandó.

A radikális társadalmi átalakulások egyik kiemelt jellemzője a női egyenjogúság megjelenése minden, korábban férfiak által kisajátított területen. E kisajátítás történelmi-szemléleti maradványa a magyar valóságban kiáltozóan uralkodó, annak egyik betegsége. Ma ennek hatalmas irodalma van, téma lett az MTA legutóbbi közgyűlésén is. Részben az elmaradottság miatt, de a valós különbözőségek mérlegelése, felhasználása és kompenzálása már csak az idő- és ráfordításigény miatt is generációs feladat. Tudományos világunk erre érzéketlen, még komolyan sem veszi.

Summa: az igazi kihívás a tartalmi lényeg!

Kulcsszavak: *előrelépés, kiválasztás, tudományos fokozatok*